

Szegedi Tudományegyetem
Természettudományi és Informatikai Kar
Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék

Földtudományok Doktori Iskola

SZEPESI GÁBOR MIKLÓS

A rendszerváltozás utáni várossá avatások Magyarországon

Doktori (Ph.D.) értekezés tézisei

Témavezető:
Dr. Becsei József
egyetemi tanár

Szeged
2008

1. TÉMAVÁLASZTÁS, TUDOMÁNYOS ELŐZMÉNYEK

A rendszerváltozást (közelebbről az 1990. évi választásokat) követő évek a várossá nyilvánítások körében is alapvető változásokat hoztak: a városok száma az azóta eltelt közel két évtized alatt csaknem megduplázódott. Ennek következtében – szemben a rendszerváltozás előtti helyzettel – a várossá avatott és a tényleges állapot – mindenekelőtt a központi, „városi” funkciók mennyisége és minősége – alapján városnak tekinthető települések aránya jelentősen megváltozott az előbbi települések javára.

Ezzel összefüggésben tűztem ki kutatásom céljává azt, hogy megvizsgáljam, melyek azok a tényezők, amelyek a várossá válást leginkább elősegítették. Ennek alapját a területszervezésről szóló 1999. évi XLI. törvénynek a várossá nyilvánításokra vonatkozó – egyébként nem kötelező – kritériumai (a földrajzi elhelyezkedés, a demográfiai tényezők, a gazdasági és infrastrukturális fejlettség, az intézményi ellátottság) jelentették. A törvényben említett tényezőkön kívül egyéb, releváns szempontokat (mindenekelőtt a politikai akaratot) is megvizsgáltam. Ezen felül egy olyan komplex mutatót állítottam össze, amelynek segítségével megkíséreltem meghatározni az új városok egymáshoz viszonyított fejlettségét. E komplex fejlettségi mutatót a potenciális városokra is meghatároztam, körülhatárolva azoknak a nagyközségeknek a körét, amelyek közül a közeljövő városai kikerülhetnek.

Az urbanizációval, annak szakaszos jellegével, illetve részfolyamataival a hazai szakirodalom széles körben foglalkozik (ENYEDI, 1988; LACKÓ, 1988; TÍMÁR, 1999; BAJMÓCY, 2002; DÖVÉNYI-KOVÁCS, 2002 stb.). A városoknak a településhálózatban elfoglalt helyét, a városok számának változását is több összefoglaló jellegű munka vizsgálja (BELUSZKY, 2003; MENDÖL, 1963; BECSEI, 2001). A kisvárosokkal – amely közé sorolhatjuk valamennyi új várost – a hazai szakirodalom azonban csak azóta foglalkozik megkülönböztetett figyelemmel, amióta a várossá avatások száma ugrásszerűen megnőtt (RUDL, 1998, 2002;

CSAPÓ, 1998; TÓTH, 1996; KŐSZEGFALVI, 2001; ZOLTÁN 2002, 2003). Azóta azonban jellemzővé váltak az olyan kutatások is, amelyek a kisvárosok közül a – városi címük ellenére – komolyabb városi szerepkörrel nem rendelkező településeket vizsgálják (BELUSZKY-GYŐRI, 2006; DÖVÉNYI, 2006; PIRISI-TRÓCSÁNYI, 2006).

A várossá nyilvánítások kérdéskörét a hazai szakirodalom közigazgatási, illetve társadalom-földrajzi nézőpontból is vizsgálja (HAJDÚ Z., 2005; HENCZ A., 1973; KISS É., 1997; SZIGETI, 1997). A rendszerváltozás utáni várossá avatásokkal kapcsolatos legnagyobb szabású felmérést a pécsi Janus Pannonius Tudományegyetemen végezték el (TÓTH-TRÓCSÁNYI, 1996), ahol a kutatások ezt követően is folytak, többféle szempontból (pl. településföldrajzi, jogi, önkormányzati stb.) vizsgálva a várossá nyilvánításokat. A témakörrel foglalkozó szerzők többnyire konszenzusra jutnak abban a tekintetben, hogy a várossá avatásokkal nem kell felhagyni, csupán ésszerűbben kell azt szabályozni.

A városok fogalmának meghatározása tudományáganként eltérő. Ám a lakosság térpályáinak folyamatos tágulása miatt egyértelmű definíciót a városokra vonatkozólag nem is adhatunk. A településföldrajzi, a városstatisztikai és a szociológiai megközelítés is egyetért abban a tekintetben, hogy a város a területi munkamegosztásban a központi tevékenységekre specializálódott településfajta. A központi funkciókat és az ennek alapján betöltött térségi szerepkört azonban másképp kell értelmeznünk az ország különböző területein (pl. az aprófalvas dunántúli és a nagyfalvas alföldi térségében).

Közigazgatási-jogi értelemben a városok definíciója eltérhet a fenti tudományokétól. A magyar alkotmány nem tesz különbséget a városok, a községek, a főváros és a megyék – mint területi egységek – között abban a vonatkozásban, hogy valamennyit megilleti a helyi önkormányzás joga.

A kisvárost a hazai szakirodalom nem feltétlenül méretbeli kategóriaként határozza meg, tekintve, hogy gyakran azonos méretű, de az ország különböző részein fekvő településekhez eltérő jellegű központi szerepkörök párosulnak. A kisvárosok népességének felső határát épp ezért a szakma különbözőképpen ítéli meg (5 és 30 ezer fő közötti értékekkel). Kisvárosaink fejlettségét egyfajta történelmi meghatározottság is jellemzi – hiszen többségük korábban csekély helyi vagy helyzeti energiákkal bírt, és távol helyezkedtek el az ipar és az infrastruktúra fejlődésének erővonalaitól –, ennek következményei pedig még ma is érvényesülnek. A kisvároson belül pedig az utóbbi évek várossá avatásai következtében egyre inkább elkülönül egy olyan, többféle megjelöléssel – pl. címzetes város, aligváros, faluváros, törpeváros – illetett csoport, amelyik ugyan egy kis- vagy egy mikrotérség központja, ám egyetlen ágazati funkciója, illetve vonzása sem kiemelkedő.

2. A KUTATÁS ADATBÁZISA, MÓDSZEREI

A kutatás alappilléreit az alábbi források és módszerek képezték:

1. A vonatkozó irodalom elemzése és összevetése.
2. Kvantitatív adatgyűjtés másodlagos adatforrásból. Ilyenek mindenekelőtt a Központi Statisztikai Hivatal kiadványai (Helységnévtárak, Megyei Statisztikai Évkönyvek, Helyzetkép a régiókról, Népszámlálási adatok) és elektronikus adatbázisai (www.ksh.hu, T-STAR).
3. Kvantitatív adatgyűjtés elsődleges adatforrásból. Tekintve, hogy a KSH által összegyűjtött adatokat nem teljes egészében publikálták, ezért az adatbázist az érintett települések jegyzőinek segítségével pótoltam. Különösen fontos volt ez az utóbbi években várossá avatott települések és a nagyközségek esetében.
4. Egy normalizált, maximum-minimum intervallumra levetített, 20 fokozatú skála összeállítása az új és a potenciális városok fejlettségének mérésére és összehasonlítására.

3. TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK

3.1. A várossá nyilvánítások elvi-törvényi háttérének hatása a városodásra

(1) Az urbanizáció a tőkés nagyipar kialakulásával kezdődött el hazánkban, amit a kiegyezés utáni időkre tehetünk. A dualizmus korában azonban a városhálózat lassan modernizálódott, a város fogalmát pedig nem is definiálták. A várossá avatás szabályozásával foglalkozó törvényalkotás hiánya miatt a korszakban számos olyan települést figyelhattunk meg Magyarországon, amelyik városi funkcióval rendelkezett, ám városi ranggal nem bírt. A várossá nyilvánítások érdemi szabályozására a második világháború után is legfeljebb érintőlegesen (pl. a tanácstörvények útján) került sor, a várossá avatásokat pedig többnyire gazdasági és politikai érdekek határozták meg. Komolyabb változást az OTK 1971. évi bevezetésének köszönhetünk: a várossá nyilvánítások olyan szempontjai is előtérbe kerültek, mint a városhiányos, illetve a nagyvárosok rurális térségének fejlesztése. A várossá avatásokat – mindeddig utoljára – népességszámhoz (8000 fő) kötötték. Az 1980-as években került sor a várossá nyilvánítások feltételeinek enyhítésére, ami abban mutatkozott meg, hogy a felsorolt irányelvek nem voltak kötelezőek.

A rendszerváltozást követően két törvény is foglalkozott a várossá nyilvánításokkal: az önkormányzatokra vonatkozó 1990. évi LXV. törvény, illetve a területrendezést szabályozó 1999. évi XLI. törvény ugyan részletesen szabályozza a várossá válás menetét (*1. ábra*) – kulcsszerepet szánva a javaslattételi joggal rendelkező belügyminiszternek (jelenleg önkormányzati miniszternek) és a döntési joggal bíró köztársasági elnöknek –, ám a várossá nyilvánításokkal kapcsolatos túlzott liberalizmus nem enyhült. Ezt mutatja az is, hogy a várossá válni kívánó nagyközség pályázatában szereplő – egyébként az értekezésem alapját is képező – kritériumokat nem veszik kötelező jelleggel figyelembe, vagyis továbbra is előtérben maradtak a szubjektív szempontok.

(2) A törvényi szabályozás ily módon történő alakulásának legfontosabb következménye az lett, hogy a rendszerváltozás utáni években több város jött létre, mint az azt megelőző 45 év alatt. Ennek egy évre levetített értéke még kifejezőbb: az 1990 előtti évtizedekben évente átlagosan 2-3, azt követően pedig 7-8 új város avatására került sor (2. ábra).

A új városok számának megugrása azonban tovább növelte az ország urbanizációs szintjének regionális különbségeit: amíg a budapesti agglomeráció, az Alföld északi része és Borsod-Abaúj-Zemplén megye – bár különböző okokból kifolyólag – az átlagnál jóval urbanizáltabb, addig az ország aprófalvas térségei elmaradnak az országos urbanizációs szinttől.

(3) A kelet-közép-európai térségben a legliberálisabb várossá avatási gyakorlattal Magyarország rendelkezik. Hasonlóan liberálissá kezd válni a folyamat Romániában is, ahol ezzel a városhiányos térségeket kívánják felszámolni. Ellenben a térség többi országában a gyakorlat meglehetősen visszafogott. Különösen jellemző ez Szlovákiára, ahol a városok köre 1990 óta mindössze kettővel bővült.

3.2. A várossá válás motivációs tényezői

(4) A várossá válást motiváló tényezők jelentősen módosultak a korábbi évtizedekhez képest: manapság már a városi címből adódó közvetlen anyagi haszna alig-alig származik egy településnek. Közvetett anyagi előnye már lehet a városi rangnak, ha például a helyi ingatlanok felértékelődését, illetve a település telephelyi értékének emelkedését vesszük figyelembe.

Vizsgálataim során megállapítottam, hogy a várossá válás napjainkban egyre inkább presztízskérdés, összefüggésben például egy korábban elvesztett cím visszaszerzésével. Ösztönző erőként hathat más, szomszédos települések várossá nyilvánítása és az ebből fakadó verseny is, különösen akkor, ha azok ugyanazon megyében fekszenek. A városi cím megszerzése ugyanakkor növelheti az adott településen élők aktivitását is.

3.3. A várossá válást elősegítő tényezők

3.3.1. Földrajzi fekvés

A földrajzi fekvés, mint városképző tényező jelentőségét az is mutatja, hogy az adott település térségi szerepkörét is meghatározónak tekinti a várossá válás folyamatában a már fentebb idézett jogszabály.

(5) Az új városokat földrajzi fekvésük alapján 8 kategóriába soroltam, hozzátéve azt, hogy bizonyos települések akár több csoportba is kerülhettek volna. Ezek a kategóriák az új városok funkcionális csoportosításának is tekinthetők. Ugyan kizárólagosnak nem vehetjük a földrajzi fekvés szempontját, ám számos esetben előmozdította a várossá válás folyamatát. Igaz ez az első térszerkezeti csoportba sorolt városokra, amelyek városi címe azzal is összefüggésben áll, hogy városhiányos (például aprófalvas) térségben helyezkednek el. A második térszerkezeti típusba került (agglomerációs és a nagyfalvas alföldi térségben fekvő) városok közös vonása, hogy olyan térségben fekszenek, ahol nagy népességszámú elemekből áll a településhálózat, s ez bizonyos funkciókat generált, amelyek elősegítették a várossá fejlődést. A válságövezetben fekvő városok területfejlesztési szándékkal szerezték meg címüket. Városképző tényezőnek tekinthetjük a kedvező természeti adottságok vagy egyéb tényezők (pl. történelmi hagyományok) miatt fellendülő idegenforgalmat is.

3.3.2. Népességszám, demográfiai folyamatok

(6) Az Európai Unióhoz tartozó legtöbb országban valamilyen népességszámhoz – általában 2000 főhöz – kötik a városi rang megszerzését. Az ilyen jellegű besorolás világszerte jellemző, és meglehetősen nagy a szórása az alsó határnak (200 és 50 000 fő között mozog). Ám Magyarország esetében nem tekinthetjük az adott település lélekszámát a várossá válás egyetlen feltételének, egyrészt azért, mert önmagában a városban élők száma nem tükrözi, hogy az adott település rászolgált volna a városi rangra, másrészt pedig hazánk

városainak intézményi, infrastrukturális ellátottsága és fejlettségi szintje olyannyira elmarad a fejlett országok városaitól, hogy egyéb feltételeket is kell szabni a várossá váláshoz.

A rendszerváltozás óta az a tendencia figyelhető meg, hogy – különösen az utóbbi években – egyre több alacsony lélekszámú nagyközség jutott városi címhez. Jóllehet az ország bármelyik területén a – környezetükhöz képest – népesebb települések jutottak városi címhez, ám a településhálózat adottságaiból adódóan jelentős regionális eltéréseket tapasztalhatunk, ha az új városok népességszámát vizsgáljuk: az Alföldön és a budapesti agglomeráció térségében jóval magasabb lélekszámú települések lettek városok, mint például a dunántúli aprófalvas megyékben. Ám a szerény népességszám általában csak kevés városi funkció megteremtését teszi gazdaságossá, tehát a népesebb városi települések jobban megfelelnek a városok funkcionális értelemben vett fogalmának.

(7) Hazánkban a városok népessége gyorsabban csökken, mint az egész országé, köszönhetően annak, hogy Magyarország is eljutott az urbanizáció egy újabb szakaszába. A dezurbanizáció azonban az új városok számára sokkal inkább nyereség, mint veszteség, hiszen a népesség főként a közép- és nagyvárosokból költözik ide. Ezért az új városok több mint felében még mindig népességgyarapodást figyelhetünk meg. Különösen igaz ez az agglomerációkban és néhány idegenforgalmi területen fekvő városra. Eközben ezzel éppen ellentétes tendencia látszik kirajzolódni a periférikus helyzetben lévő (pl. megyehatáron fekvő) városokban, ami arról tanúskodik, hogy az emberek inkább a központi fekvésű településeket választják lakóhelyüknek.

Az új városok népességnövekedését tehát sok helyen a pozitív vándorlási egyenleg teremti meg, nem pedig a természetes szaporulat, ami azt mutatja, hogy a várossá válás és az ezzel összefüggő jobb életkörülmények nem feltétlenül eredményezik a születésszám emelkedését. Kivételt csupán az agglomerációs települések képeznek (pl. Veresegyház, Fót, Kozármisleny, Hajdúsámson), ahol a magasabb születési rátát nyilvánvalóan az okozza, hogy

sok, a nyugodtabb, kellemesebb életkörülmények hatására nagyobb gyermekvállalási hajlandósággal bíró fiatal pár költözött ki a nagyvárosokból. A szuburbanizáció következtében az érintett településeken javul a korösszetétel, emelkedik az ott élők státusa, növekszik a vásárlóerő és a helyi adóból származó bevétel, így járulva hozzá az érintett városok gazdasági fejlődéséhez.

A vándorlási veszteségekkel jellemezhető települések közé tartoznak a depressziós alföldi térségben (pl. Hajdú-Biharban, Békésben) fekvő városok, továbbá a szuburbanizációs folyamatok vesztesei (pl. Szentlőrinc), amelyek a környező falusi települések rovására veszítenek népességükből.

3.3.3. Történelmi-igazgatási múlt

A történelmi múlt egyike azon kritériumoknak, amelyet ugyan számszerűsíteni nem lehet, ám a várossá válás folyamatában meghatározónak is tekinthetjük. Egy városi címre aspiráló település esélyeit egyértelműen javítja, ha a múltban már rendelkezett valamilyen címmel, különösen igazgatási múlttal, hiszen a Belügyminisztérium által kidolgozott szempontrendszer egyik pillérét is képezi e tényező. Egy korábban meglévő rang elvesztése öntudatában is sértette az adott települést, amelyik ezután – intézményeinek bezárásával vagy áthelyezésével – átmenetileg hanyatlásnak indult. A városi cím visszaszerzése így nem csupán elégtételt jelentett, hanem esélyt az újbóli felzárkózásra.

(8) A történelmi – mindenekelőtt az igazgatási – múlt jelentősége alapján a rendszerváltozás után várossá avatott településeket több csoportba sorolhatjuk. Jelentős történelmi múlttal bírtak a középkori, illetve újkori eredetű mezővárosok, a középkorban más (pl. egyházi) tekintetben kiemelkedő települések, az egykori járási székhelyek és a védelmi funkcióval bíró települések. A történelmi múltat mégsem lehet a várossá válás szükséges feltételévé szabni, hiszen akkor az új városaink egy része (pl. néhány új keletű alföldi vagy Budapest környéki település) esélytelenül szállt volna harcba a városi cím megszerzéséért.

3.3.4. Gazdasági és infrastrukturális fejlettség

Az 1999. évi XLI. törvény a városi címet megpályázó település gazdasági fejlettségét, az infrastrukturális feltételrendszert és az intézmények szerepét is szempontként tünteti fel.

(9) Az egyes intézmények száma, illetve megléte nem lehet szükséges feltétele annak, hogy egy település várossá váljon, hiszen a legtöbb új városban már csupán 5-10 ezer fő él, és ezekkel szemben már nem lehet támasztani olyan követelményeket, mint a korábbi, 10-20 ezer lakossal bíró településekkel, különös tekintettel a középfokú intézményhálózatra. Ezért is fordul elő egyre gyakrabban, hogy a középfokú ellátást a szomszédos települések összefogással teremtik meg.

(10) Az új városok gazdasági és infrastrukturális fejlettségét 24 kiemelt tényezőtől keresztül vizsgáltam, részben azok számára vagy arányára, részben azok meglétére koncentrálva. A vizsgálat alapján megállapítható, hogy általában az alapellátást biztosító intézmények minden városban megvannak, számuk azonban több helyen is kívánnivalót hagy maga után (pl. a 10 ezres városokban az óvodák és az általános iskolák száma). A középfokú intézmények tekintetében azonban a kép meglehetősen sokszínű: kórházzal csupán az új városok egytizede, szállodával a kéttizede, középiskolával pedig mindössze az egyharmada rendelkezik. Eközben például színházzal egyetlen, bírósággal pedig egyetlen egy település sem bír.

Új városaink gazdasági és infrastrukturális fejlettsége meglehetősen széles skálán mozog, és csak kevés az olyan új város, amelyik kimeríti a város funkcionális értelemben vett fogalmát. A legjobb helyzetben a budapesti agglomeráció városai vannak (pl. Budakeszi, Dunaharaszti, Fót, Törökbálint), amelyek a vizsgált tényezők többségének tekintetében az átlag fölött helyezkednek el, így ezek a települések nem csupán a nevükben városok. Bizonyos városaink (pl. az üdülőközpontokban fekvők) meghatározott tényezők (pl. kiskereskedelmi boltok, vendéglátóhelyek, szállodák, regisztrált

vállalkozások) vonatkozásában szintén rászolgáltak a városi címre, miközben például középiskolával vagy kórházzal nem rendelkeznek.

Szélesebb azoknak a településeknek a köre, amelyeknek gazdasági és infrastrukturális mutatói alapján kétségbe vonható a városi rangja. Ezek közé sorolhatjuk a legutóbbi néhány évben várossá lett településeket (pl. Pálháza, Óriszentpéter, Nyírlugos), a városhiányos térségben elhelyezkedő településeket (pl. Kadarkút, Kecel, Cigánd), a válságövezetben fekvő városokat (pl. Máriapócs, Borsodnádásd) és még néhány Budapest környéki városról is elmondható ugyanez. Ezeknek a településeknek a közös vonása, hogy infrastruktúrájuk hiányosságából eredően zömmel csak a saját népességük alapellátására képesek, középfokú ellátó hálózatuk csak részleges, így központi funkcióval alig rendelkeznek.

A gazdasági és infrastrukturális fejlettség vizsgálata is alátámasztotta, hogy egyre több olyan település tesz szert városi rangra, ahol ezt a központi funkciók mennyiségi és minőségi jellemzői nem indokolják, hozzájárulva a városi cím devalválódásához.

Említést érdemel még, hogy új városaink egy része olyan ipari tevékenységgel rendelkezik, amelyik nem csupán a helyben élők igényeit elégíti ki, hanem országos, sőt nemzetközi jelentőségű, és mivel az adott település és környezete gazdasági életének alapját jelenti, nagy mértékben elősegítette a városi cím megszerzését (pl. Balatonfüzfő, Lábatlan, Répcelak, Jászfényszaru).

3.3.5. Politikai akarat

Magyarországon a városi jogállás megszerzését mindig különböző jellegű, objektív vagy szubjektív feltételekhez kötötték, amiket az adott időszak társadalmi-gazdasági viszonyait tükröző politikai érdekek határoztak meg.

(11) A politikai életnek a várossá avatásokra gyakorolt hatása sokrétű. Azontúl, hogy a városi cím odaítélésében, illetve a nagyközségi pályázatok véleményezésében a politikai élet különböző szereplői vesznek részt, a politikai

élet hatása kimutatható a várossá avatások évenkénti megoszlásában is: a rendszerváltozás utáni valamennyi kabinet épp a választások előtti utolsó évben emelt városi rangra kiemelkedő számban településeket – tekintve, hogy a választás évében ugyanezt a vonatkozó törvény tiltja –, ezáltal gyarapítva politikai tőkéjüket. Eközben a választások utáni esztendőkből rendre alacsony volt az új városok száma. A tömeges várossá avatások azonban nem feltétlenül köthetők politikai oldalhoz, hiszen mind a bal-, mind a jobboldali kormánykoalíciókhoz kapcsolhatunk kisebb és nagyobb mértékű átsorolást.

(12) A legjobban a politikai akaratnak a városodást befolyásoló szerepét az az elemzésem mutatta ki, amelyik a várossá vált települések politikai orientációjának vizsgálatán alapult. Az elemzés konklúziója az, hogy a rendszerváltozás óta több mint kétszer annyi olyan nagyközség kapta meg a városi rangot, amelynek országgyűlési képviselője az éppen hatalmon lévő kormány pártján állt, és hasonlóak az arányok a polgármesterek politikai irányultsága tekintetében is (3. ábra).

Ezek az adatok bizonyára nem véletlenek, és aláhúzzák azt az állítást, miszerint a várossá avatásokkal kapcsolatos döntések az aktuálpolitikai viszonyoktól nem függetleníthetők, és a politikai akarat olykor mérvadóbb, mint egyéb, a várossá válást objektívan meghatározó tényező. Ez a gyakorlat pedig azért veszélyes, mivel a városi cím odaítélésekor háttérbe szoríthatja a szakmai indokokat, kiszámíthatatlanabbá téve ezzel a várossá avatások logikáját.

3.4 Új városaink komplex fejlettségének mérése és összehasonlítása

A rendszerváltozás utáni új városok fejlettségének mérésére, illetve azok összehasonlítására szolgál az az általam összeállított komplex fejlettségi jelzőszám, amelyet 10 különböző – demográfiai, gazdasági, infrastrukturális, idegenforgalmi – mutató alapján határoztam meg (3. ábra). Az adatokat egy 20 fokozatú, minimum-maximum intervallum-mérési skálán helyeztem el, majd a kapott értékeket összegeztem, az index maximális értéke így 200 lehet.

(13) A vizsgálat kimutatta, hogy az így számított fejlettségi index alapján a legfejlettebb új városokat többnyire a budapesti agglomerációban találjuk meg, ami már csak azért sem véletlen, mivel a mutatók egyenkénti elemzése során is javarészt ezek a települések kerültek az élre. Ez nyilvánvalóan a főváros közelségének és jótékony hatásának is köszönhető: az első 20 településből 13 található ezen a területen. Érdekessége a rangsornak, hogy e települések jórészt a 2000-es években szerezték meg a városi címüket (pl. Törökbálint, Dunaharaszti, Visegrád, Budakeszi). A rangsor élén emellett elsősorban néhány jelentősebb idegenforgalmi központ – Hévíz, Zalakaros – található. A városképző tényező azonban eltér a két csoport között: az agglomerációs települések elsősorban az új városokhoz képest magasabb lélekszámuk, dinamikus népességnövekedésük, alacsony munkanélküliségi rátájuk és az átlagnál jobb intézményi ellátottságuk miatt szolgáltak rá városi rangjukra, míg az üdülőkörzetekben fekvő települések a regisztrált vállalkozások és a vendégéjszakák magas számának köszönhetően kerültek a fejlettségi rangsor élére.

A rangsor végén szinte kivétel nélkül az észak-magyarországi és az alföldi régiók településeit találjuk meg. E települések közös vonása, hogy kivétel nélkül fogyó népességűek, magas a munkanélküliségi rátájuk, a lakosság jövedelmi viszonyai messze átlag alattiak, a vállalkozó kedv csekély, az idegenforgalom e városokat elkerüli, és még az intézményi ellátottság is hiányos (4. ábra).

(14) A komplex fejlettségi vizsgálat alapján az egyik legfontosabb következtetés az, hogy a várossá válást hiába kötjük objektív tényezőkhez – ezt a vizsgált tényezők kiugró különbségei is megmutatják –, figyelembe kell venni azt is, hogy milyen társadalmi-gazdasági környezetből kerül ki az adott település. Emiatt egy alföldi vagy egy észak-magyarországi településnek még kedvezőtlenebb vonásokkal és mutatószámokkal is legalább akkora esélye lehet a várossá avatásra, mint egy átlag feletti jelzőszámokkal bíró, ám a budapesti agglomerációban fekvő településnek.

3.5 Nagyközségeink várossá válásának esélyei

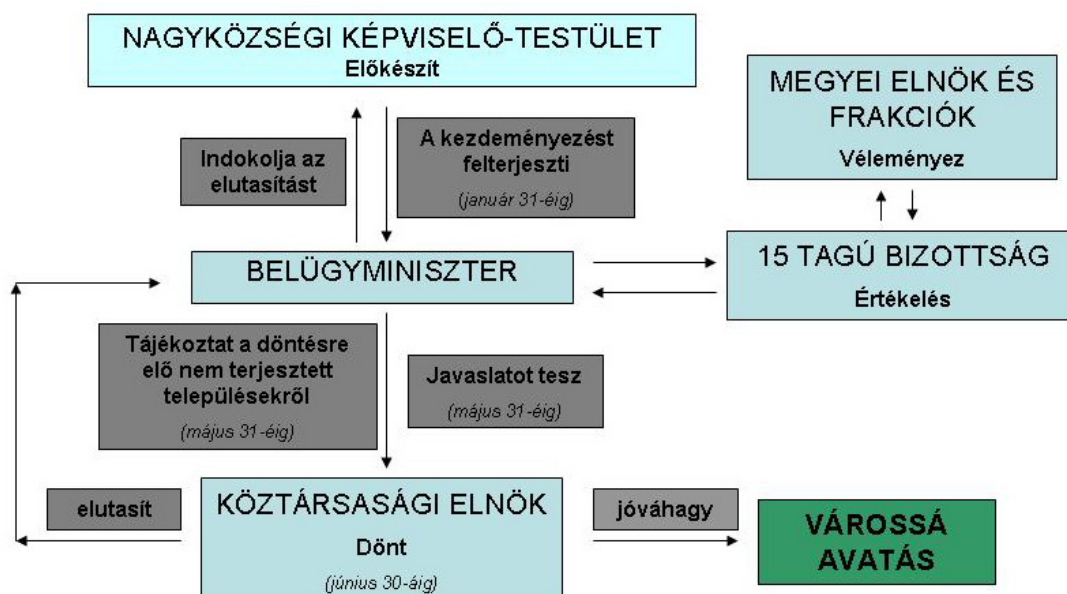
A nagyközségi rang megszerzését az 1990. évi LXV. törvény népességszámhoz (5000 főhöz) köti, ám olyan települések is birtokában lehetnek ennek a címnek, amelyek ugyan alacsonyabb lélekszámúak, de a törvény hatályba lépésekor már rendelkeztek ezzel a jogállással. Ám ma már közigazgatási rangnak nem tekinthetjük ezt az egyre inkább formálissá váló településkategóriát.

A nagyközségek száma általában azokban a megyékben magasabb, ahol már eleve sok az új város a rendszerváltozás óta, tehát e települések várossá avatása tovább növelheti az egyes megyék közötti urbanizációs különbségeket.

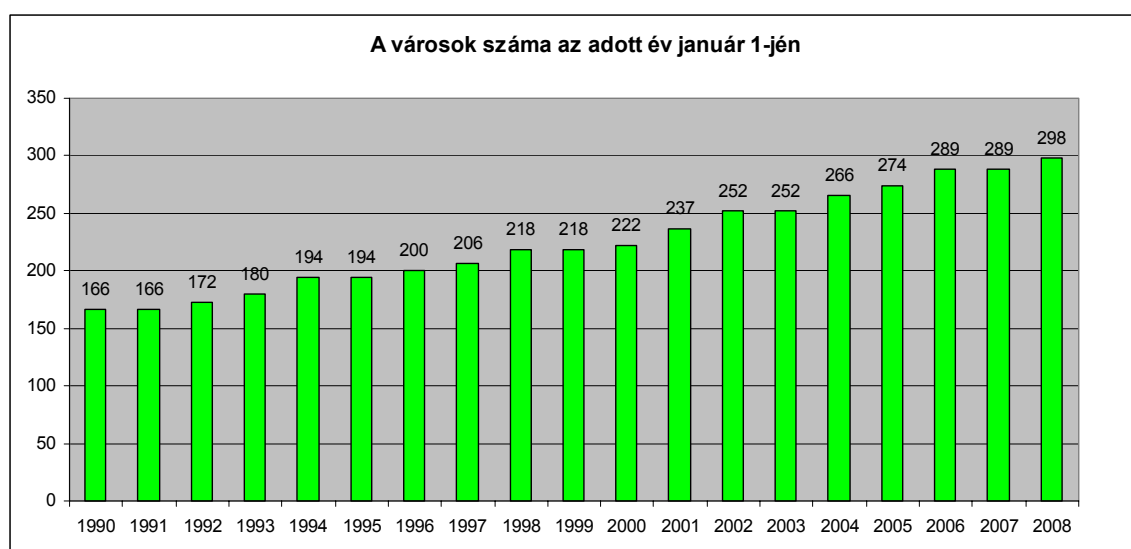
(15) Felméréseim azt mutatták, hogy a nagyközségek többsége sok vonatkozásban elmarad az új városokhoz átlagához képest, amit számos kedvezőtlen tendencia is jelez: ilyen a többnyire csökkenő lélekszám, az alacsonyabb foglalkoztatási mutató, a hiányos infrastrukturális és intézményi ellátottság stb.

A nagyközségekre vonatkozó komplex fejlettségi vizsgálat kimutatta, hogy a legfejlettebb és legkevésbé fejlett potenciális városok ugyanazokon a területeken helyezkednek el, mint az új városok, ám a szakadék nagyobb a rangsor élén és végén álló települések között, ami behatárolja számos nagyközség felzárkózási lehetőségét (5. ábra).

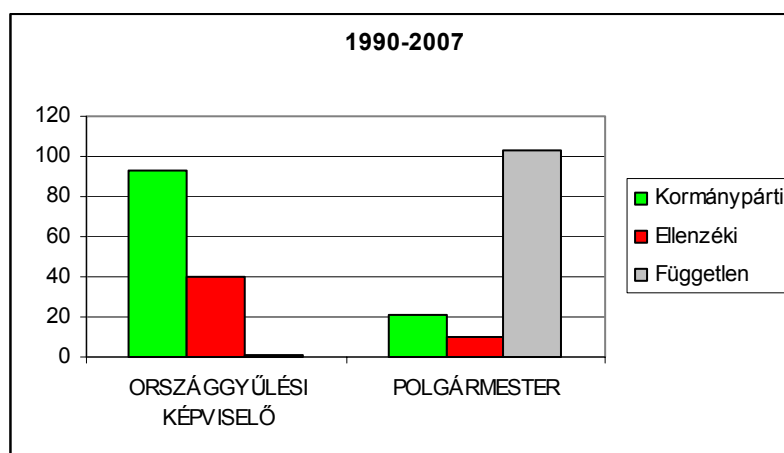
Amennyiben a korábbi évek várossá avatási tendenciái folytatódnak, jól körülhatárolhatóvá válik a városi címre legesélyesebb nagyközségek köre. Ilyenek az agglomerációs, az üdülőközpontokban, illetve egy-egy válságövezetben fekvő, valamint kedvező egyedi adottságokkal bíró települések. Ám a folyamat eredményeképpen egyre több lesz a szerephiányos, kevés központi funkcióval bíró város, ami tovább növeli a különbséget a városi jogállású és a tényleges állapot alapján városnak tekinthető települések között. Emiatt is vélhetjük szükségszerűnek a városfogalom differenciálását, illetve a városi nevezéktan megváltoztatását.

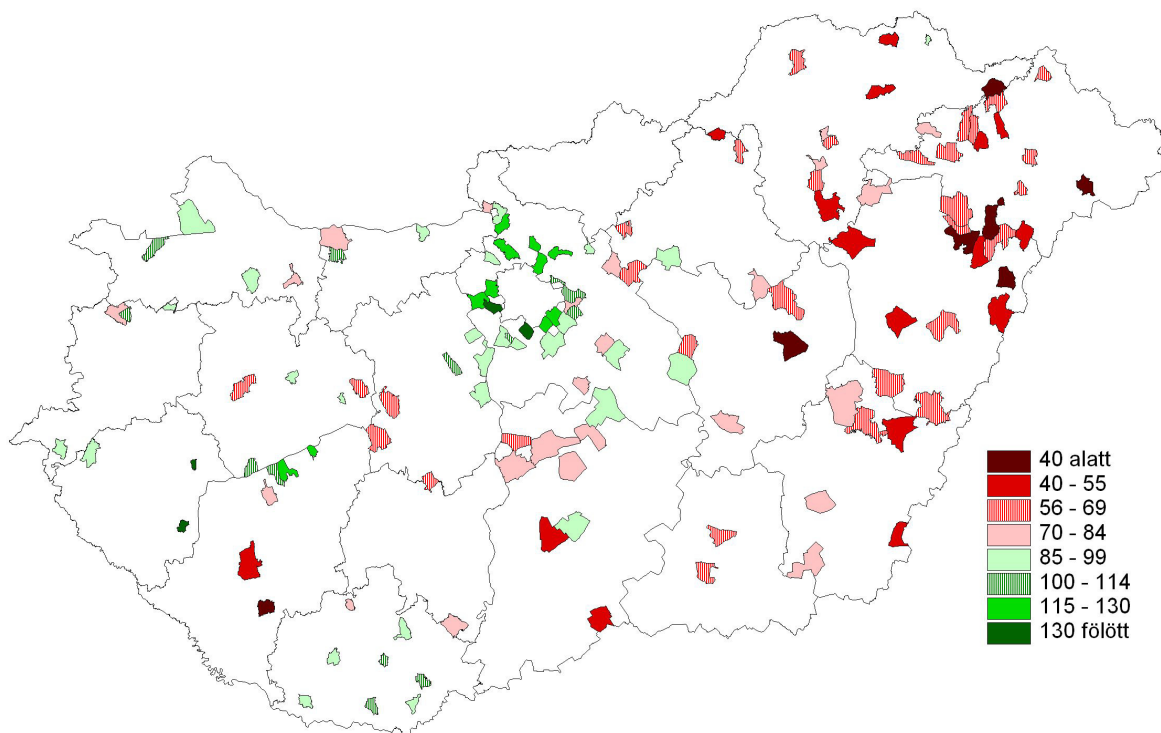
1. ábra: A várossá válás folyamata (Forrás: saját szerkesztés az 1999. évi XLI. törvény alapján)

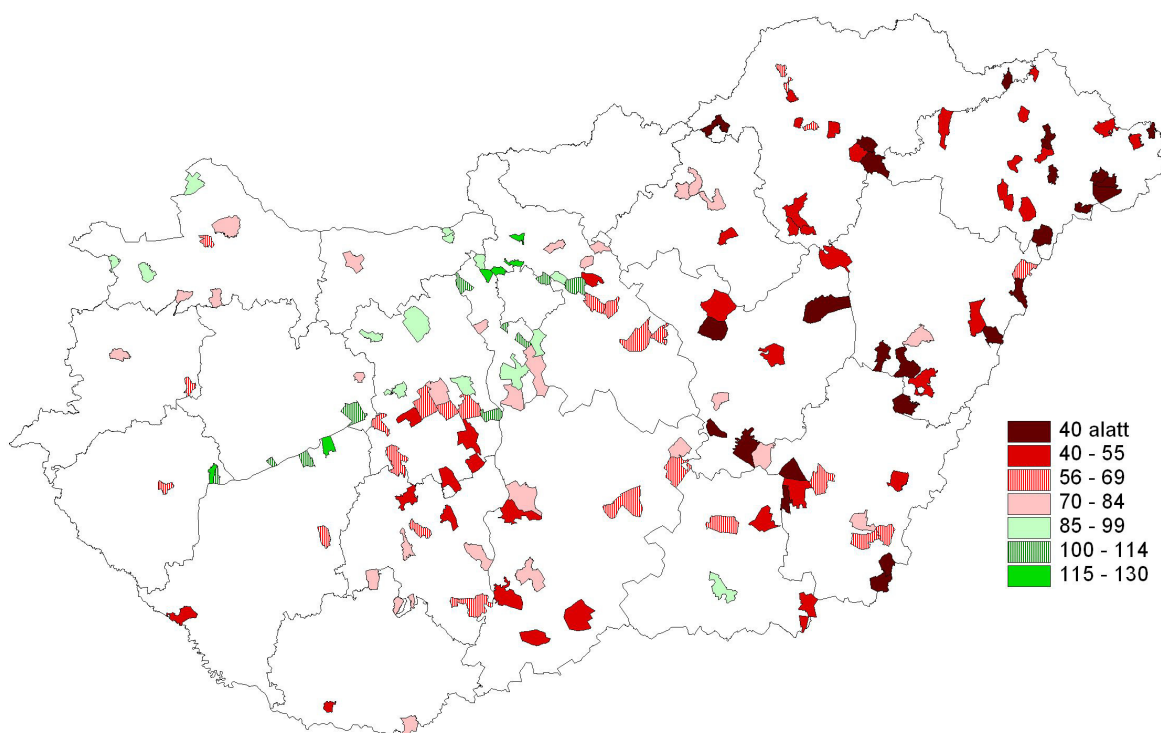
2. ábra: A városok számának évenkénti változása 1990 után (Forrás: saját szerkesztés, KSH)

3. ábra: A rendszerváltozás után várossá vált települések politikai irányultsága (Forrás: saját számítás)

4. ábra: Új városaink komplex fejlettsége
(Forrás: saját szerkesztés a KSH adatai és a jegyzőtől kapott információk alapján)

5. ábra: Nagyközségeink komplex fejlettsége
(Forrás: saját szerkesztés a KSH adatai és a jegyzőtől kapott információk alapján)
Vizsgált tényezők: 1.: lakónépesség, 2.: éves népességszám-változás, 3.: munkanélküliek aránya, 4.: SZJA-alapot képező fejenkénti évi jövedelem, 5.: 1000 főre jutó regisztrált vállalkozás, 6.: 1000 főre jutó személyautó, 7.: közüzemi vízvezeték-hálózatba bevont lakások aránya, 8.:középfokú intézmények megléte, 9.: kulturális intézmények megléte, 10.: vendégéjszakák száma. Lehetséges érték: 0-200.

4. A KUTATÁS HASZNOSÍTÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI

Dolgozatomban bemutattam a várossá válás folyamatának elvi-törvényi hátterét, annak történeti alakulását és jelenleg érvényben lévő jogszabályát.

Ennek alapján meghatároztam azokat a tényezőket, amelyek a várossá válást a leginkább elősegítették. Az új városokat földrajzi fekvésük és történelmi múltjuk alapján csoportosítottam, demográfiai, gazdasági és infrastrukturális vonásaikat bemutattam. Egy komplex fejlettségi mutató segítségével egyféleképpen mérhetővé tettem az új városok fejlettségét, és azokat összehasonlítottam a potenciális városokkal, azaz a nagyközségekkel.

A várossá nyilvánítás folyamata a következő években is folytatódni fog. Az újonnan várossá avatandó településeknek a rendszerváltozás után eddig városi rangra emelt településekkel való összevetését is szolgálja ez a dolgozat, mindenekelőtt a városképző tényezők és a városok fejlettségének tekintetében, illetve abban a vonatkozásban is, hogy mennyire játszottak objektív, illetve szubjektív tényezők szerepet a várossá válásban.

A dolgozat 120 oldal terjedelmű, irodalom- és ábrajegyzékkel, 38 ábrával, 15 táblázattal, 7 melléklettel, magyar és angol nyelvű összefoglalóval.

* * *

A szerző témával kapcsolatos publikációs jegyzéke:

1. SZEPESI GÁBOR (1998): A József Attila Tudományegyetem vonzáskörzete az 1997-98-as tanév alapján. In: Becsei József (szerk.): *Kutatási anyag az Oktatási Minisztérium részére*, pp. 1-33.
2. SZEPESI GÁBOR (2005): Balassagyarmat gazdaság- és társadalomföldrajza az ezredfordulón. Készült 2000-ben. In: *Balassagyarmati Honismereti Híradó, 2005-ös évkönyv*. Balassagyarmat, 2005, pp. 81-101.
3. SZEPESI GÁBOR (2007): Várossá nyilvánítások Magyarországon. In: Becsei József: *Átalakuló alföldi városok*. Szeged, pp. 151-176.
4. SZEPESI GÁBOR (2008): A rendszerváltozás utáni várossá avatások Magyarországon. In: *Tér és Társadalom*, XXII. évfolyam, 2. szám, pp. 53-70.
5. SZEPESI GÁBOR (2008): A politikai akarat, mint a magyarországi városodás befolyásoló tényezője (The political will as the influential factor of the Hungarian urbanisation). In: *Földrajzi Értesítő*, 2008/3-4. szám (közlésre elfogadva, megjelentetés alatt). Terjedelme: 11 p.
6. SZEPESI GÁBOR (2008): Die Urbanisation in Ungarn nach der Wende. In: *Geographische Rundschau* (közlésre elfogadva, megjelentetés alatt), 2008. Terjedelme: 16 p.